

KONCEPCE VÝUKY FILOSOFIE NA STŘEDNÍ ŠKOLE

Mgr. Tomáš Tlapa, Ph.D.

1. Popis pedagogické aktivity

Koncepce výuky filosofie, kterou již řadu let realizují na Gymnáziu Thomase Manna v Praze, vychází především ze dvou hlavních východisek:

- a) za jádro výuky filosofie na SŠ považují snahu rozvíjet filosofického myšlení studentů;
- b) o rozvoj filosofického myšlení studentů chci pečovat především využitím konstruktivistických přístupů ve výuce, zejména prací s filosofickým textem, četbou, interpretací, reflexí a vlastní studentskou tvorbou.

Podrobnější zdůvodnění předpokladů a východisek tohoto pojetí výuky filosofie lze nalézt v článku *Návrhy a reflexe lekcí k výuce filosofie na střední škole – zejména v části „Úvod“*.¹

Podstatným pilířem takto koncipované výuky filosofie je četba a interpretace primárních i sekundárních textů (např. vedle diskuse, tvorby vlastních textů, výkladu), sestavili jsme proto s kolegy *Cvičebnici k rozvoji filosofického myšlení pro střední školy* (Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2020),² která je jakousi „zásobárnou“ textů pro konkrétní práci v hodinách ZSV na střední škole, obsahuje 59 lekcí, které jsou uspořádány z hlediska šesti významných filosofických okruhů (Co je filosofie?; Problém interpretace; Člověk na cestě k sobě, Poznávání skutečnosti; Druzí a společnost; Člověk a transcendence). Každá lekce obsahuje kromě samotných úryvků z filosofické literatury i *úvodní komentář* (který ve stručnosti formuluje hlavní problém, případně krátce představí vybrané texty v dané lekci, uvede náměty a podněty k dalšímu přemýšlení, odkazy k širším souvislostem apod.) a *otázky k textu*, které jsou zařazeny za jednotlivými úryvky a obsahují různé typy otázek (otázky směřují na porozumění textu, na práci s pojmy, argumentací, na kritické zhodnocení textu nebo je jejich cílem obecnější zamyšlení).

Vybrané lekce *Cvičebnice* tvoří základní osu výuku filosofie a jsou základem pro tvorbu *tematického plánu učiva* v daném ročníku. Ostatní lekce (či jejich vybrané části) lze využít např. ve společenskovedních seminářích či v semináři filosofie; náměty obsažené

---

¹ TLAPA, Tomáš, SMETANA, Pavel. *Návrhy a reflexe lekcí k výuce filosofie na střední škole. Paideia*, 2018, roč. 15, č. 3, s. 1–13. Dostupné online: <https://ojs.cuni.cz/paideia/article/view/1361/946>

² TLAPA, Tomáš a kol. *Cvičebnice k rozvoji filosofického myšlení pro střední školy*. Praha: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2020. 326 stran. ISBN 978-80-7603-152-4. Dostupné online: https://d11.cuni.cz/pluginfile.php/1181846/mod_resource/content/1/TlapaTom%C3%A1%C5%A1SmetanaPav_2020_Cvi%C4%8Debnicekrozvojifilosofick%C3%A9hom%C5%A1len%C3%ADpr.pdf

v jednotlivých lekcích mohou také sloužit jako inspirace pro studentské eseje či úvahy, filosofické divadlo apod. Texty lze do hodin zařazovat v různé míře a intenzitě (např. část hodiny lze věnovat četbě textu, zbytek diskusi či jiným studijním aktivitám apod.), konkrétní texty však většinou slouží jako referenční rámec, k němuž se vztahují další aktivity.

2. Podrobný popis časového rozložení

Tematický plán učiva, který se inspiruje *Cvičebnicí* a vychází z ní, nemusí nutně kopírovat její strukturu, lze např. postupovat ve výuce chronologicky (z hlediska dějin filosofie) a zařazovat do ní tematicky relevantní lekce (nebo jejich některé části). Vyjdeme-li z tohoto předpokladu, může tematický plán učiva vypadat např. takto:

Tematický plán výuky filosofie na SŠ s ohledem na zařazení práce s filosofickými texty do výuky (nejde tedy o souhrn všech hodin v daném ročníku, ale o seznam konkrétních textů použitých v hodinách – případně i jako četba pro samostudium – v průběhu jednoho školního roku; čísla stránek odkazují na stránky *Cvičebnice*)

Úvod do filosofie

1. Kdo je to filosof? – Text: Platón: *Theaitétos*, s. 15-16.
2. Co je to filosofie? – Text: K. Jaspers: *Úvod do filosofie*, s. 19-21.
3. Jaký je smysl filosofie? – Texty: G. Deleuze: *Nietzsche a filosofie*, s. 17; F. Nietzsche: *Nečasové úvahy*, s. 17-19.
4. Filosofovat v obci, nebo s kladivem? – Texty: Platón: *Obrana Sókrata*, s. 31-33; F. Nietzsche: *Soumrak model čili Jak se filosofuje kladivem*, s. 33-34.
5. Filosofie a skepse. – Texty: J. M. Bocheński: *Cesty k filosofickému myšlení*, s. 27-29.
6. Filosofie a věda. – Texty: vybraný text z lekcí 5-7, s. 35-46.
7. Filosofie a umění. – Texty: texty z lekce „Filosofie a poezie“, s. 51-53.
8. Jak porozumět filosofickému textu? – Texty: vybrané úryvky z lekcí „Interpretace a klišé“ a „Autor, text a čtenář“, s. 57-71.

Antická filosofie

1. Filosofie a podstata vzdělání. – Text: Platón: *Ústava*, s. 145-148.
2. Co je to pravda? – Texty: Platón: *Euthyfrón*, s. 154-155; Platón: *Hippias Větší*, s. 155-156; Platón: *Ústava*, s. 156-157.
3. Kdo je člověk? – Texty: Aristotelés: *Politika*, s. 79; Aristotelés: *O duši*, s. 80.

4. Jak žít? – Texty: Marcus Aurelius: *Hovory k sobě*, s. 111-114.

Středověká a renesanční filosofie

1. Existuje Bůh? – Texty: vybrané texty z lekce „Bůh a důkaz jeho existence“, s. 297-301.
2. Co je to čas? – Text: Augustin: *Vyznání*, s. 293-296.
3. Svoboda a důstojnost člověka. – Text: G. Pico della Mirandola: *O důstojnosti člověka*, s. 117-119.

Novověká filosofie

1. Jak se při poznávání nedopouštět omylů? – Texty: F. Bacon: *Nové organon*, s. 163-165; R. Descartes: *Rozprava o metodě*, s. 169-172.
2. Řídíme se v životě hlavně zvykem? – Text: D. Hume: *Zkoumání o lidském rozumu*, s. 191-193.
3. Jak a proč vznikl stát? – Text: T. Hobbes: *Leviathan*, s. 201-203.
4. Člověk jako morální bytost. – Text: I. Kant: *Základy metafyziky mravů*, vybrané úryvky na s. 121-125.
5. Kopernikánský obrat v myšlení. – Texty: H. J. Störig: *Malé dějiny filosofie*, s. 197-199.

Filosofie 19. století

1. Filosofie Friedricha Nietzscheho. – Texty: Vybrané úryvky z lekce „Touha po moci a vůle k moci“, s. 203-205.
2. Níternost jedince versus společnost. – Text: S. Kierkegaard: *Současnost*, s. 133-135.
3. Práce a vlastnictví. – Text: Vybrané úryvky z lekce „Otázky vztahu bytí a vlastnění“, s. 233-236.

Filosofie 20. století

1. Člověk a bytí. – Texty: M. Heidegger: *Bytí a čas*, s. 128-129, 131-133; M. Heidegger: *Polní cesta*, s. 312-314, nebo E. Fink: *Bytí, pravda, svět*, s. 315-316.
2. Filosofie lidské existence. – Texty: J.-P. Sartre: *Existencialismus je humanismus*, s. 119-120.
3. Člověk a svět očima fenomenologické filosofie. – Texty: vybrané úryvky z lekce „Vědomí, tělo, svět a intencionalita“, s. 207-211, nebo M. Merleau-Ponty: *Svět vnímání*, s. 189-190.
4. Člověk a instituce. – Text: M. Foucault: *Dohlížet a trestat*, s. 253-255.

5. Člověk tváří v tvář jinakosti a cizosti. – Text: C. Lévi-Strauss: *Antropologie a problémy moderního světa*, s. 227-231.

6. Česká filosofie ve 20. století (T. G. Masaryk, J. Patočka, V. Havel, K. Kosík, E. Bondy). – Texty: vybrané úryvky napříč různými lekcemi, např. s. 23-24, 233, 238, 241-244, 303-305.

3. Charakteristika a počet zúčastněných studentů

Výše nastíněná koncepce výuky filosofie je realizována již několik let, vždy v oktávě osmiletého gymnaziálního cyklu (ve třídě je vždy cca 20-30 studentů). Tato koncepce tak není určena pouze např. pro výběrový volitelný seminář filosofie, ale pro běžnou výuku. Výše předložený tematický plán je příkladem a ukázkou, jak lze rozvrhnout učivo v rámci jednoho školního roku, ve skutečnosti je však vždy realizován s jistými obměnami, co se týče volených úryvků apod. Například diskuse v rámci hodiny či nějaký problém, na který při interpretaci narazíme, si vyžádá zařazení jiného textu či dílčí úpravu struktury tematického plánu apod. Pokud by se výše nastíněným návrhem chtěl inspirovat nějaký další pedagog, předpokládá to kreativní úpravu plánu (např. zařazení i jiných textů mimo ty, které jsou ve *Cvičebnici*, nebo naopak redukci počtu probíraných textů, zohlednění vlastních filosofických preferencí atd.). Jednotlivé úryvky a texty se liší svou náročností, jejich konkrétní využití tak také závisí na úrovni dané třídy, jejich preferencích, pokud jde o probíraná témata apod. Zároveň členění lekcí z hlediska dějiny filosofie je pouze jednou z možných variant, stejně tak by bylo možné vytvořit z lekcí *Cvičebnice* tematický plán, který by byl koncipován zcela výhradně problémově a byl by zaměřen na vybraná témata (tomu odpovídá více samotná struktura publikace). Předložil jsem takový tematický plán, podle kterého (vždy s jistými obměnami) sám učím.

Shrnutí některých zkušeností s využitím lekcí ve výuce na střední škole lze nalézt v článku „Návrhy a reflexe lekcí k výuce filosofie na střední škole“³; reflexe hodin filosofie samotnými studenty je obsažena v mé kapitole „Jak vyučovat filosofii na střední škole?“ v kolektivní monografii *Kapitoly z didaktiky filosofie, etiky a společenských věd*.⁴

4. Informace o tom, zda tato aktivita byla podpořena jinou cenou nebo grantem a jakým

³ TLAPA, Tomáš, SMETANA, Pavel. Návrhy a reflexe lekcí k výuce filosofie na střední škole. *Paideia*, 2018, roč. 15, č. 3, s. 1–13. Dostupné online: <https://ojs.cuni.cz/paideia/article/view/1361/946>

⁴ Viz KUTHAN, Robert, ed., PELCOVÁ, Naděžda, ed. a ZICHA, Zbyněk, ed. *Kapitoly z didaktiky filosofie, etiky a společenských věd*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2018, s. 149-167. ISBN 978-80-7290-983-4.

*Koncepce výuky filosofie na SŠ a tematický plán, který z této koncepce vychází, nebyly podpořeny žádnou cenou nebo grantem. (Při vytváření koncepce jsem navázal na lekce, které jsou součástí *Cvičebnice k rozvoji filosofického myšlení pro střední školy* – tato publikace vznikla jako výstup z projektu č. 212218, řešeného v letech 2018–2019 na Katedře občanské výchovy a filosofie Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy a financovaného Grantovou agenturou Univerzity Karlovy.)*

Příloha – Text k tématu *Kdo je to filosof?* – Platón: *Theaitétos*, s 15-16.

Úvodní komentář

Otázka, co je filosofie a jaký je její smysl, je sama o sobě filosofická. A každý filosof na ni po svém odpovídá právě tím, jak a o čem filosofuje. Otázka ale může znít i takto: Může nám dnes filosofie pomoci porozumět sobě samým i naší době? Neustále se totiž vrací poznámky o neužitečnosti, nepraktičnosti a zbytečnosti filosofie. V dialogu s vybranými filozofy započneme naše hledání odpovědí na nastíněné otázky.

Text

PLATÓN. *Theaitétos*. Praha: OIKOYMENH, 2007, 174b–175e.

Sókr. (...) Tháles, Theodóre, zkoumaje hvězdy a hledě vzhůru, spadl do studně; tu se mu jedna thrácká služka, chytrá a vtipná, prý posmívala, že se snaží znát věci na nebi, ale co je před ním a u jeho nohou, že mu zůstává neznámo. Tento posměch se hodí na všechny, kdo se zabývají filosofií. Neboť vskutku takový neví o tom, kdo je vedle něho, a neví o sousedu, nejenom co dělá, nýbrž bezmála ani to, je-li to člověk, či některý jiný tvor; avšak co je člověk a co takovému tvorů náleží různě od ostatních tvorů činiti nebo trpěti, po tom pátrá a tomu zkoumání věnuje svou námahu. Rozumíš snad, Theodóre; či ne?

Theod. Zajisté; a máš pravdu.

Sókr. Proto tedy, příteli, jak jsem na počátku řekl, takový člověk se dělá směšným i v soukromých stycích s jednotlivými lidmi i na veřejnosti, kdykoliv je nucen na soudě nebo někde jinde rozprávěti o věcech, které jsou před nohama a na očích; dělá se směšným nejen před Thráčkami, nýbrž i před ostatním davem, když pro nezkušenost padá do studní a do všelike nesnáze, a strašná jest jeho neobratnost, způsobující mu pověst hlupství. Neboť když jde o tupení, nemůže nikoho tupiti ničím zvláštním, protože neví o nikom nic špatného, ježto se o to nestaral; tu tedy si neví rady a ukazuje se směšným; a při chválení a při vznosných řečech jiných je ho vidět, jak se ne nucene, nýbrž doopravdy směje, a proto se zdá, že je blázen. (...) Kdykoli uslyší, že někdo má úžasné množství majetku, když má deset tisíc jiter země nebo snad ještě více, zdá se mu, že slyší mluvit o maličkosti, protože je zvyklý hledět na veškerou zemi. A když pějí hymny na rody, jak je někdo urozený, když může ukázati na sedm bohatých předků, myslí si, že tak mohou chválit jen lidé mdlého a krátkého zraku, kteří pro nevzdělanost nejsou schopni hleděti vždy na celek (...). (...) Za všech těchto příležitostí se lidé takovému posmívají, tu že si počíná, jak se jim zdá, hrdě, tu že nezná věci před sebou a že si v jednotlivých případech neví rady.

Theod. Docela se to tak stává, jak mluvíš, Sókrate.

Sókr. Avšak, příteli, kdykoliv sám někoho vytáhne vzhůru a někdo mu projeví ochotu vystoupiti z otázky „V čem já křivdím tobě nebo ty mně?“ ke zkoumání spravedlnosti a nespravedlnosti samotné, co jest jedno i druhé a v čem se liší od všeho nebo od sebe vespolek, nebo z otázky „Zdali je šťasten veliký perský král, když má hodně peněz?“ ke zkoumání o kralování a o lidském štěstí i neštěstí vůbec, jaké to jsou asi stavy a jakým způsobem lidské přirozenosti náleží toho z nich nabýti a tomu uniknouti, kdykoliv zase má onen člověk malé duše, chytrý a sudičský, mluvíti o všech těchto věcech, tu zase jeho stav odpovídá onomu stavu filosofovu: vznášeje se ve výši a seshora se dívaje v nadvzdušném prostoru pro nezvyklost dostává závrať, je zaražen, neví si rady, koktá, a tím se činí směšným, ale ne před Thráčkami ani před někým jiným nevzdělaným, neboť ti to nepozorují, nýbrž přede všemi těmi, kdo vyrostli jinak nežli otroci.

Tento je tedy, Theodóre, způsob jednoho a druhého, způsob člověka vyrostlého vskutku ve svobodě a volném čase, jehož nazýváš filosofem, jenž si z toho nic nedělá, že se zdá přihlouplým a k ničemu, kdykoliv se dostane do otrockých úkonů, jako například když nedovede sbalit postelní věci ani připravit chutné jídlo nebo lichotivé řeči; druhý je způsob člověka, který dovede všechny tyto služby vykonávati obratně a rychle, ale sám sebe neumí řádně ustrojiti, jak sluší člověku svobodnému, ani neumí vytvořit harmonii slov a zapěti pravou píseň o pravdivém životě bohů i blažených mužů.

Theod. Kdybys mohl, Sókrate, všechny lidi přesvědčiti o pravdě své řeči tak jako mne, více míru a méně zla by bylo na světě.

Otázky k textu

1. Platónův Sókratés zde připomíná legendu, podle níž Thalés z Milétu (dle tradice první filosof) padá do studní a nevyzná se v praktických záležitostech. Jak zde Platón tuto příhodu zobecňuje?
2. Proč se filosof z hlediska praktických záležitostí každodennosti jeví směšným? Znáte někoho takového?
3. Jaké druhy otázek si filosof – na rozdíl od ostatních lidí – klade a proč? Proč tím u lidí vzbuzuje posměch či pohoršení?
4. Kdo je podle tohoto úryvku filosof a co je to filosofie?